

HJORTESPRING

Når *boletus cervinus* nævnes, får mange farmaceuter et lunt blink i øjet og husker kuriøse tildragelser i forbindelse med udleveringen af denne droge. Rekvirenten forsikrer gerne – uopfordret – at den skal bruges veterinært. *Da jeg var discipel på Løveapoteket i Svendborg, solgtes ikke sjældent hjortespring "til kaniner", men man havde fornemmelsen af, at drogen absolut ikke altid blev brugt til kaniner* (red. T. Vogel-Jørgensen).

At bolet.cerv. stadig benyttes mere og mindre illegalt som afrodisiakum, viste retssagen, hvor seks nordjyske fiskere stod tiltalt for blufærdighedskrænkelse og voldtægt. Det blev oplyst, at de forinden på apoteket havde købt hjortespring og drysset et pulver heraf på en pølse til pigen "for at gøre hende mere vild".

Hjortespring eller hjortetrøffel hører til Tuberales og forekommer i mellem- og nordeuropæiske ege- og nåleskove. Svampen er ikke sjælden her i landet. De underjordiske frugtlegerer er kugleformede, brungule, ært- til valnødstore og har kornede vorter på ydersiden. I frisk tilstand smager frugtlegeret bittert, som modent indeholder det et mørkebrunt eller næsten sort sporepulver blandet med hvidlige filamenter.

Det er ikke bekendt, at drogen indeholder alkaloider eller andre stoffer, der kunne betinge en psykotrop effekt. Anvendelsen som afrodisiakum turde derfor være et produkt af

signaturlæren (de testesdannede frugtlegerer) som tilfældet er med f.eks. *Orchis*. Dog kan svampens betydelige indhold af protein, fosfor, kali og vitaminer i nogen grad legitimere den afrodisiakiske praksis. Men det suggestive moment spiller uden tvivl den største rolle.

Hjortespring nævnes ikke af antikens naturforskere, men den botanisk nærstående trøffel var levmændenes afrodisiakum *comme il faut* – hvad den høje pris vel også har bidraget til. Middelalderens urtebøger hæfter sig mest ved svampens form og særlig *Phallus impudicus* var en selvskreven komponent i datidens populære elskovsdrikke. Man mente, at svampen viste sig, hvor hjorten havde spildt sin sperma, jnf. navne som *brunstkugel*, *schwanz-* og *rutenmorsehel* (præfixs "penis") *hirschbrunst*, *eichelschwamm* (eichel "testes"), hvoraf flere blev hæftet også på bolet.cerv. En art champignon *terfas* spises i Algerie og Tyrkiet for at styrke potensen – den *letter coitus, stimulerer hjernen, giver spændkraft til hele nervesystemet, derfor er det godt at nyde terfas, når man forbereder sig til et samleje*. I Japan regnes folk, som ofte og gerne spiser svampe eller rodfrugter, for erotisk disponerede; *Boletus edulis* er et penis-symbol, og blandt erotisk stimulerende figurer af bemalet ler findes en overdimensioneret svamp, som en kvinde bærer på ryggen.

Slægtsnavnet *Elaphomyces* (gr. "hjortesvamp") er af ret ny dato og skyldes botanikeren og

mykologen Nees von Esenbeck 1820, medens *cervinus* går tilbage til Linné's *Species plantarum* 1753 (*Lycoperdon cervinum*); han har det atter fra K. Bauhin 1623: tubera cervina "hjorteknolde", boletus cervi, fungus cervinus.

Talrige folkelige synonymer vidner om, at drogen må have været meget kendt og udbredt som afrodisiakum for mennesker og husdyr:

Hjortespring, -*trøffel*, -*svamp*, -*brunst*, -*kugler*; *bukkespring*, *dyrsprøng*, *kokourage* (forvansket til kokoras, kokkekurassi), *tyrekugler*, *løbekugler* (forvansket til løvekugler), *aussenkugle*, *jyusenrod*, -*nodder*, *yssenbær*, *oksenrod*, -*nodder* (forvansket til olgapulver, ibsensugler; alle af jysk dialekt ywsen, owsen etc. "brunstig"); *sio-pinkel* "erectio penis".

Norge: *kuflog*, *buflog* (bu "kvæg"; flog "flyve" i betydningen ophidset, jnf. fluga "brunstig" og flogen om ko, der blev drægtig), *laupakula* "løbekugle".

Sverige: *hjortsvamp*, -*brunst*, -*kula*, -*språng*; *haräple* "hareæble", -*språng*, -*løpe* (haren er, som kaninen, anset for at være meget gejl); *färløpe*, *løpekorn*, -*bönor*, *krykula* (kry "rask"), *kvickkula*; *bråttom*, *tidebrått* (til bråttom, bråd "have travlt"); *kuragenötter*, -*korn*, -*piller*; *ståndpers* "erectio penis".

Tyskland: *hirszwam*, *hyrtzswam* etc. (13.–14. årh.), *hirschbrunst* (152ff.), -*trüffel*, -*sprung*, -*kugel*, -*bolla*, -*buff*; *bullenkrud*, -*lust*, -*kugel*, -*löper*, -*läuten* (til löpig "brunstig", läuten "testes"), -*apfel* "tyreæble", -*nöten* "tyrenødder", *kuhbrunst*, -*lust*, *rinderkugeln*, -*lust*, *backpulver*, *schweinebrunst*, *spööl* (til spölen "være brunstig"), *hasensprung*, *mach-dich-lustig*, *lust-und-freuden*, *liebesäpfel*.

Østrig: *hirschgretten* (til gratten "kradse jorden"), *hirschbrunst*.

Holland: *hertsvam*, -*knold*, *buil* "hjorteknold", -*spons* "hjortesvamp".

Frankrig: *truffe de cerf*, *champignon de cerf*; *morou* "prostitueret", *loufa* (til louf "tosset, tummelumsk").

England: *hart's truffle*, *deer balls*; på apoteker *lycoperdon nuts*.

Polen: *jelenie jajka* "hjorteæg" – Lithauen: *briedzio uogos* "hjortebær" – serbokroatisk: *jelen-gljiva* "hjortesvamp" – tjekkisk: *lanyz* (til lan "hind").

Suffikset -spring er her brugt om parringsakten, dyrenavnet tolkes forskelligt. At svampen findes, hvor hjorten har tilfredsstillet sin brunst, er også sagt om Phallus impudicus, og de to svampe blev opfattet som habituel beslægtede. Tabernaemontanus skriver i sin *Neuw Kreuterbuch* 1588, at *Elaphomyces* gror frem, hvor hjorten under parringen spildte sin sæd, og at den i brunsttiden opsøger og æder svampen. Tyske (bøhmiske) jægere brugte samme forklaring i 1700-tallet. Men Tabernaemontanus og Matthiolus har også en anden forklaring: Den kaldes *hirschschwamm* og gror under jorden i skove med mange hjorte; thi jægere og landmænd har set, hvordan de på visse årstider skraber med forbenene i jorden og finder svampen. Mange påstår, at den undertiden er formet som hjortens kønsdele.

Det antydes altså, at *Elaphomyces* er en lækkerbisen specielt for hjorte, og at de æder den for at stimulere sig ad venerem. Det første synes bekræftet af nyere iagttagelser. Ifølge forstfolks og svampesamleres oplysninger til filologen Richard Loewe skal spor af hjorte- og råbid ofte være fundet på svampe. Men da hjortespring har underjordiske frugtleger, anser Loewe det for usandsynligt, at denne forklaring kan være rigtig. Magister Valentin Jensen på Zoologisk Museum har undersøgt maveindholdet hos et ret stort antal kronvildt; han fandt adskillige hatsvampe, men aldrig hjortespring. Dette beviser dog ikke, at denne svamp forbigås; således har hjorte den uvane med benene at slå kartofler op af jorden eller hul på roekuler.

Måske skyldes hjort- i dette plantenavn fra først af, at bl.a.: hjortens testikler blev brugt som afrodisiakum. Christiern Pedersens

lægebog 1533 anbefaler frigide kvinder at spise kogte eller stegte testikler af hjort, gedebuk eller tyr. Rostgaard Samlingen fra 1600-tallet har i et råd for parringstræge tyre caudam cervinam, der også kan betyde ”hjortepenis”.

Drogen er med i *Pharmacica Holmiensis* 1686, og Linné anfører den i *Materia medica* 1749 mod atecnia (sterilitet), men mod slutningen af 1700-tallet forsvinder den fra humanmedicinen og bruges mest som brunstmiddel til husdyr, der fik svampen blandet i foderet. Der var nogle knolde, kaldet løbekuler, som man fandt i jorden og brugte at give køerne, når de ikke blev med kalv, og på apotekerne spørges endnu efter drogen, der også gives frigide kvinder (Norge). I Sverige fik sterile køer løpebönor eller hjortesprång; også herhjemme hørte drogen til de oftest benyttede veterinære afrodisiaka. *Når er ko ikke vil blive tyregal eller yvsent, da køb Jorte Spring på Aftek, kogt i Øll, indgif Koen* (Hansens kurebog fra begyndelsen af 1800-tallet). I Himmerland blev hjortespring til dette brug enten købt på apoteket eller opsøgt i nåleskov, omviklet med et kålblad og stukket i koens mund. Fra Vording sogn meldes, at svampen blev dyrket i små egelunde; lidt af det indvendige pulver gjorde køer brunstige. Sterile hingste er også blevet indgivet denne droge.

Et sådant ”middel” måtte i ældre tid være aktuelt, da husdyrene om foråret ofte var kraftløse som følge af fodermangel og derfor vanskelig kom i brunst. Salget af bl.a. hjortespring har sikkert dengang været stort. Men fra midten af 20'erne gled drogen ud; nu fik man de effektive hormonpræparater (især Gonadoplex).

Matthiøls oplyser i 1500-tallet, at bøhmiske jægere har en bifortjeneste ved at opsøge og sælge hjortetrøfler til apotekerne: *Hirschwamm er mærkeligt formet som et præputium og har en kraft, der styrker de ukyske lemmer i venushandel, når man drikker et pulver tilsat lang peber. Ondskabsfulde kvindfolk*

Marmorerad hjorttryffel (Elaphomyces muricatus). Foto: Michael Krikorev.

driver også en handel dermed og indgiver den i elskovsdrikke. Fra flere tyske provinser haves oplysninger om, at karlene prøvede at smugle sporestøvet i unge piger for at vinde deres kærlighed. Omkring St. Hansdag købte unge mennesker *hirschbrunst* til at vække pigernes elskovslyst, men statsadvokaten fik engang nys om sagen og dømte to praktikanter til tre ugers fængsel (Thüringer Wald). I Baden strøede karlene sporepulveret på dansegulvet for at gøre pigerne gejl.

Omkring 1930 erfarede arkivar Sten-Bertil Vide i Lund, at store knægte i det sydlige Småland kendte *jordnötter* som et afrodisiakum for kvinder, og ungdommen i Lund bruger stadig apotekervaren i denne hensigt. På Færøerne kunne karlene vende unge pigers kærlighed mod sig, hvis de fik dem til at drikke noget med hjortespring i. Om en klog mand i Holstebro fortæller Anders Thuborg, at han fik skyld for at blande hjortespring i snaps til kvindelige patienter for at få dem til at elske sig.

I min barndom og ungdom ca. 1900 blev der talt meget om hjortespring, der kunne købes for at blive gejl, f.eks. af ægtefolk, der ikke fik børn. – Når vi karle om aftenen sad i kamrene og snakken faldt på en sløv eller erotisk uvillig pige, var der gerne en, som sagde: Hun skal bare ha' noget hjortespring! Men ingen af os vidste, hvad det egentlig var, og ingen ville være sin uvidenhed bekendt (Fyn ca. 1950).

Til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelse er indsendt følgende: En karl i Vorgod gav konen og tjenestepigen en øl tilsat hjortespring. Konen blev syg og pigen desperat – hun sprang ud i stalden og gned maven mod en pæl. *Det er en fuldt pålidelig historie, som skete for nogle år siden.*